

ЗБОРНИК РАДОВА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ
XLIII/2003

Проф. др Драган Станимировић

ЛУКИЋЕВ СИСТЕМ ФИЛОЗОФИЈЕ
ПРАВА

UDK 340.12

Рецензент: Проф. др Миролуб Симић

Апстракт

Аутор излаже Лукићев систем филозофије права у ширем оквиру његовог схватања филозофије, права и филозофије права. Лукић филозофију права одређује као посебну филозофску дисциплину, која свој основ и извор има у општој филозофији. Сходно том схватању, Лукић своје најзначајније дело СИСТЕМ ФИЛОЗОФИЈЕ ПРАВА почиње излагањем тзв. опште филозофије.

Прво, посебно се истиче Лукићево схватање филозофије као критичке сазнајне надискусствене дисциплине. Друго,

оригинална је Лукићева подела света на реални и идеални. Треће, у односу на монизам и дуализам, сасвим је нов Лукићев филозофски тријализам, оригинално схватање реалног света о јединству чинилаца троједног света – материја, енергија и дух. Ова схватања прозисимају и филозофију права. Такође са системом опште филозофије - појам, онтологија, аксиологија и гносеологија – доследно се излажу елементи правнофилозофског система - појам, онтологија права, аксиологија права и гносеологија права.

Кључне речи: филозофија, филозофија права, систем, Лукић.

Проф. др Драган Станимировић¹

ЛУКИЋЕВ СИСТЕМ ФИЛОЗОФИЈЕ ПРАВА

УВОД

Систем филозофије права развијао је Лукић у периоду дужем од пола века, претежно у другој половини двадесетог века. За то време свет се у много чему мењао, често и у непредвидивом смеру, вртоглавом брзином одиграли су се бројни догађаји. Од нарочитог значаја био је дотле незамисливо брз и свеобухватан развитак науке и њене примене (проналасци и открића чији су домашаји и последице несагледиви) и све је то условило нове погледе на свет и тиме нове филозофије (нова питања и нове одговоре). Разумљиво је што је мена света утицала на промене научних и филозофских схватања једног тако значајног и за нова сазнања увек отвореног мислиоца какав је Лукић. Све те промене означавају израз схватања и времена и аутора у одређеном добу његовог живота и рада, али с надом "да је знатно више његових уверења и тврдњи сасвим одолело ћудима времена, успело да се потврди и одржи"².

Докторска дисертација *La force obligatoire de la norme juridique et le problème d'un droit objectif*³ из 1939. године може се означити као прави почетак, а

¹ Редовни професор Правног факултета у Нишу.

² Др Радомир Д. Лукић, *Сабрана дела*. Напомена аутора уз сабрана дела. Том 1. Зун и Бигз, Београд, 1995, стр. 257.

³ Radomir D. Loukitch, *La force obligatoire de la norme juridique et le problème d'un droit objectif*. Thèse. Les presses modernes, Paris, 1939; 257 p.

*Систем филозофије права*⁴ из 1992. године као завршно дело Лукићеве филозофске и правнофилозофске мисли. Може се рећи да је Лукићева филозофија права утемељена у његовој општој филозофској и научној мисли и расута у стотинама објављених радова из правних и политичких наука, социологије и филозофије⁵, пре него што је светло дана угледало прво дело његовог правнофилозофског система *Нацрт филозофије права*⁶, а затим и посебно целовито дело *Систем филозофије права*⁷. То је видљиво прво у структури *Система филозофије права*⁸, а затим и у његовом схватању да општа филозофија може бити изложена одвојено од филозофије права или као нека врста увода у правну филозофију⁹. Назив дела уз наслов СИСТЕМ ФИЛОЗОФИЈЕ ПРАВА има поднаслов *I. Филозофија* и *II. Филозофија права*. У садржају је Лукић делимично изменио структуру и под општим насловом ФИЛОЗОФИЈА рад поделио на два дела: ДЕО I – увод: појам филозофије, предмет

Др Радомир Д. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, превод са француског, у *Сабраним делима*. Том 1. Нав. дело, стр. 258-446.

⁴ Радомир Д. Лукић, *Систем филозофије права*, Савремена администрација, Београд, 1992.

⁵ Међу најзначајнијим делима су: *Теорија државе и права*. 1-2, прво издање 1953. и 1954. године, а затим још три издања; *Историја политичких и правних теорија*, 1956; *Хегелова филозофија државе и права*, 1957; *Основи социологије*, прво издање 1959, а затим још више од двадесет издања; *Увод у правне науке*, 1960. и *Увод у право*, више од десет издања почев од 1961; *Политичка теорија државе*, 1962; *Политичке странке*, 1966; *Die soziale Grundlage der Rechtsphilosophie Hegels*, 1967; *La philosophie du droit dans la Yougoslavie socialiste*, 1970; *Основни филозофски проблеми права*, 1972; *Социологија морала*, 1974; *Методологија права*, шест издања почев од 1977; *Филозофија права*, 1978; *Природно право и марксизам*, 1986. Више његових уџбеника и монографија преведено је са српског на руски, француски или италијански језик.

⁶ В. *Зборник за теорију права САНУ*, IV/1990.

⁷ 1992.

⁸ Др Радомир Д. Лукић, *Сабрана дела*, Том 4, *Систем филозофије права*. Нав. дело. Даље ћемо се служити овим издањем.

Има разлика у називу дела, наслову са поднасловима и структури (распоред дат у садржају).

У наслову са поднасловима пише: СИСТЕМ ФИЛОЗОФИЈЕ ПРАВА – *I. Филозофија*, *II. Филозофија права*. У *Садржају* пише: ФИЛОЗОФИЈА (од стране 11 до 533), затим ДЕО I – Увод, Онтологија, Аксиологија, Гносеологија и Додатак надфилозофија (од стране 23 до 316) и ДЕО II – ФИЛОЗОФИЈА ПРАВА (од стране 319 до 533).

⁹ Нав. дело, стр. 17.

филозофије, методи филозофије и вредност филозофије; онтологија; аксиологија и гносеологија) и ДЕО II – ФИЛОЗОФИЈА ПРАВА – увод (појам, предмет и метод филозофије права), онтологија права, аксиологија права и гносеологија права.

Значај Лукићевог система филозофије права може се одредити у односу на филозофију права и системе филозофије права у свету уопште, у Срба и у Лукићевим делима уопште. Он сâм нас уверава да не може избећи излагање своје сопствене филозофије, макар његово схватање било несхватљиво и за њега самог и неувверљиво.

У односу на филозофију права уопште, у европској традицији дугој два и по миленијума, Лукић на свој начин усваја или прерађује правнофилозофска мишљења, не занемарујући филозофску баштину почев од Платона и Аристотела, а у новом добу од Лужичког Србина Лајбница (Leibniz) до Канта (Kant), Фихтеа (Fichte), Хегела (Hegel), Маркса (Marx) и Бергсона (Bergson). У више правнофилозофској критици и развијању сопствених становишта, упориште су му дали Јелинек (Jellinek), Јеринг (Ihering), Келзен (Kelsen), Диги (Duguit), Орију (Aurieu), Жени (Gény), Гурвич (Gurvitch), Ле Фир (Le Fur), Дел Векио (Del Vecchio), Диркем (Durkheim), Радбрух (Radbruch), а у мањој мери и други (Хартман, Хусерл, Беркли, Хајдегер, Лукач, Бобио, Блох).

У српској правнофилозофској мисли рани извори из времена настајања првих српских држава¹⁰ и из времена оснивања савремених српских држава¹¹ не играју значајну улогу у Лукићевом стваралаштву. Међутим, дела Ђорђа Тасића и Томе Живановића,¹² његових непосредних претходника и савреме-

¹⁰ Прва српска правнофилозофска мисао огледа се већ у односу на византијско право и право оних држава које су биле у интересном кругу младе српске државе, а затим и у избору правних извора из римског и канонског права (опет првенствено преко Византије) и у рецепцији тих извора права. С нестајањем српске државе сели се правнофилозофска мисао у народну традицију.

¹¹ В. Јован Филиповић, *Филозофија права*, 1839. Јован Стерија Поповић, *Природно право*, 1840. Димитрије Матић, *Начела умног државног права*, 1851. Глигорије Гершић, *Енциклопедија права*, 1908. Теодор Тарановски, *Енциклопедија права*, 1923.

¹² Ђорђе Тасић, *Увод у правне науке. Енциклопедија права*, 1933. Тома Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије (Système de philosophie juridique syntétique)*. Тома Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије*. Наука о синтетичкој

ника, имала су значајан утицај на Лукића. То не значи да Лукић усваја и развија њихова мишљења; он заснива своју филозофију, као самосвојну и друкчију, како у погледу постављања питања, тако и у погледу одговора на питања и система филозофије уопште. Има основа мишљење да су Тома Живановић и Радомир Лукић "два врха филозофије права у Срба"¹³. Иначе, филозофијом права бавили су се још Живојин Перић, Живан Спасојевић и Божидар Марковић у првој половини двадесетог века. У другој половини тог века у правној филозофији, уз Живановића, Лукића и Марковића, значајна дела су још и Љубомира Тадића, Михајла Ђурића, Стевана Врачара, Андрије Стојковића, Милијана Поповића, Данила Басте, а занимљиви су и скори радови Светислава Јарића.

Излагање Лукићевог система филозофије права биће предмет овог рада. За прве потпуније критике Лукићеве филозофскоправне мисли читаоце ваља упутити на расправе које су вођене 1992-1994. године у Српској академији наука и уметности и на правним факултетима у Новом Саду и Београду поводом првог објављивања *Система филозофије права*¹⁴. Изврсну студију о Лукићевој правној филозофији, као предговор његовим сабраним делима, дугујемо обимном огледу *Опита мисао о праву Радомира Д. Лукића* из пера Милијана Поповића.¹⁵ Поредџи Живановића и Лукића, "праве правне филозофе у Срба", Поповић мудро закључује: "Ван сваке је сумње да су и Живановић и проф. Лукић далеко надмашили наше остале правне филозофе, како оне из ранијих времена, тако и савремене, и да представљају два врха филозофије права у Срба. И не само то. Они су својим приносима обогатили и европску и светску филозофскоправну мисао."¹⁶ Не можемо да се не сложимо с овим становиштем.

филозофији права. Наука о синтетичкој филозофији правних наука. САН, Београд, 1951. Тома Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије*. 1. *Синтетичка филозофија права*. 2. *Синтетичка филозофија правних наука*. САН, Београд, 1959.

¹³ Др Милијан Поповић, *Опита мисао о праву Радомира Д. Лукића*. Предговор делу: Др Радомир Д. Лукић, *Сабрана дела*, Том 1. Нав. дело, стр. 69-71.

¹⁴ Зборник Матиге српске за друштвене науке, 95/1993. Анали Правног факултета у Београду, 3-4/1993.

¹⁵ Др Милијан Поповић, *Опита мисао о праву Радомира Д. Лукића*. Нав. дело, стр. 7-256.

¹⁶ Исто, стр. 71.

СИСТЕМ ФИЛОЗОФИЈЕ

1. ПОСТАВЉАЊЕ ПИТАЊА

У писању филозофије или филозофије права Лукић налази да се постављају бројна питања, која су међу најзамршенијим и најнерешивијим, која не само да нису решена него и нема наде да буду решена. Основну сумњу о смислу таквог подухвата развејава његова природа, наиме могућност да се може изложити „један општи поглед на сва битна питања *повезан у једну целину* и тако створити једна сажета слика света заснована на једном јединственом гледишту, које логички повезује сва питања“. То јединствено становиште треба имати и „оно мора бар у суштини бити самосвојно“ и више или мање битно се разликовати од других. То би био први разлог „излагања сопствене филозофије“, који се не може избећи, јер човек мора доћи до свог схватања. Какав је тај Лукићев човек? „Човек кога муче и прогоне основни проблеми постојања света и човека, чудо света и човека, које је апсолутно необјашњиво и превазилази нашу моћ схватања, такав човек је једна врста филозофског (метафизичког) мученика.“ Тај човек је он сâм, сâм Лукић. Други разлог личи на својеврсни обрачун писца са самим собом или његов филозофски тестамент: тек овим делом "излаже коначно решење извесних питања, а посебно питање објективног права, које је поставио, а непотпуно решио још у својој докторској расправи „Обавезна снага правне норме и проблем објективног права“ («*La force obligatoire de la norme juridique et la problème d'un droit objectif*», Paris, 1939)."¹⁷

Друго питање у систему односа филозофије и филозофије права – може се различито решавати. Лукићево решење темељи се на схватању јединства општег и посебног. Сходно томе, под претпоставком да је филозофија суштински иста, филозофија права је посебна филозофија у односу на тзв. општу филозофију и раправља суштински иста питања као и свака филозофија, односно као и општа филозофија. И кад поставља посебна питања о праву, филозофија права има свој основ и узор у одговарајућој општој филозофији. Општа филозофија може бити изложена одвојено од филозофије права или као нека врста увода у правну филозофију. Али неразвијена општа филозо-

¹⁷ Др Радомир Д. Лукић, *Систем филозофије права*. Нав. дело, стр. 15-16.

фија неминовно води до непотпуности и недовољне филозофске заснованости филозофије права.

У редоследу излагања филозофије могућа су два пута. Оба имају извесне предности и недостатке. Уобичајено је да излагање почиње гносеологијом. Оно се објашњава чињеницом да се прво мора утврдити да ли је могуће сазнање о свету да би се говорило о свету. Лукић се приклања оним филозофима који почињу од излагања онтологије. По том схватању свет, односно његове појаве, основ су сазнања о свету и његовим појавама, а начин сазнања зависи од суштине (природе) тих појава. Аксиологија има један свој онтолошки део, те се мора изложити у онтологији пре него што би се говорило конкретно о појединим вредностима. Према томе, на крају излагања о филозофији долази гносеологија, после онтологије и аксиологије.

У редоследу излагања филозофије постоји и једно особено питање о узроку постојања света, које логички претходи филозофији. Ако се филозофија схвата као учење о свету који постоји, Лукић поставља питање о пореклу света из нечег што *није* свет. Ово питање он смешта у *надфилозофију*, учење о нечем што претходи свету а није свет. Пошто филозофија сазнаје свет, надфилозофија се излаже после филозофије, кад се сазна свет.

2. ПОЈАМ ФИЛОЗОФИЈЕ

2.1. ПРЕДМЕТ ФИЛОЗОФИЈЕ

Лукић схвата филозофију као сазнајну дисциплину и зато се филозофија одређује својим особеним предметом и методом сазнања.

„Предмет филозофије је суштина света, односно постојећег уопште. Филозофија утврђује шта је уистину свет, какав он стварно, заиста јест (ако јест). На први поглед изгледа чудно да постоји таква посебна дисциплина о свету, јер се претпоставља да је свако сазнање света (од обичног, свакодневног, па до највишег, научног) управо сазнање света такав какав јест, истинито сазнање. Чему онда филозофија?“¹⁸

¹⁸ Исто, стр. 23.

Одговор на ово питање налази се у разлици филозофије и других сазнајних дисциплина. Свет се може сазнавати у различитом обиму (као целина или у деловима) и различитим начинима, методима. У основи се користе два супротна метода – рационални и ирационални. У односу на циљ, сазнање света може бити путем искуства или ван искуства. Филозофија објашњава суштину света независно од искуства (што Лукић назива *надискуством*), какав је свет *по себи*, за разлику од других сазнајних дисциплина (обичних, научних) које утврђују какав је свет *дат* у искуству, свет *по нама*. Три главне дисциплине које објашњавају свет – религија, филозофија и наука – као три основне врсте сазнања света, могу постојати упоредо иако се делом поклапају и делом разликују. Религија је заснована на надискуству а ирационална је дисциплина, филозофија је заснована на надискуству али је рационална, а наука је заснована на искуству и рационална је дисциплина. Ова њихова својства доводе до несавладивих противречности (апорија), које чине да човек не може у потпуности рационално објаснити свет и схватити његову суштину. Рационално је оно што људски (раз)ум може да схвати. Рационално се односи првенствено на искуство, али и на надискуство уколико се признаје мишљење као суштина смисленог.

Искуство је човеков доживљај у додиру са светом, при чему је и човек део света. Искуство преведено у свест и уобличено у појмове, у мисли, постаје искуство у ужем смислу речи, умом схваћено и изражено као сазнање, и претвара се у *искуствено* сазнање. Искуство света је и човеково искуство о самом себи, сазнање о себи, а према томе је и оно искуствено сазнање.¹⁹

Наизглед су и искуство и надискуство сасвим јасни, а у суштини су противречни. Искуство се да проверити само новим искуством, а ово опет новим искуством. И тако у недоглед без поузданог сазнања какав је свет заиста. Зато је искуствено знање о свету само оно знање које је ограничено искуством, које је сазнање о свету *за нас* а не о свету какав је *по себи*. Може се говорити о искуству *уопште* или о искуству које је *стварно* (практично) и које је *начелно* могуће (виртуелно) иако није остварено (из било којих разлога)²⁰

Искуство које је начелно могуће води у *надискуство*, јер је већ и само сазнање о надискуству извесно искуство. Надискуство превазилази искуство,

¹⁹ Исто, стр. 24.

²⁰ Исто, стр. 26.

те надискуствено сазнање превазилази искуствено сазнање. Они су међусобно логичке претпоставке. Да би било могуће надискуство мора се заснивати на искуству. Какав је свет *по себи* не може се знати искуствено због непотпуности искуства. С друге стране, да би искуствено сазнање имало свет какав је *за нас*, тај свет постоји *по себи* независно од искуства и сазнање о њему је надискуствено. Истинито сазнање о искуству не добија се провером само собом, него сазнањем које га надилази, које је ван искуства.²¹

У вези искуства и надискуства је и веза филозофије и науке. Наука, као искуствено сазнање, нужно полази од (одређене) филозофије, јер филозофија одређује шта су искуство, сазнање и истинито сазнање, а ови ставови не могу се извући поуздано истинито из искуства. Филозофија полази, са своје стране, од искуства и развија се на основу научног сазнања. Филозофија не би могла постојати да сазнање нема свет као стварност (предметни свет). Без света (предмета) би сазнање било не празно него немогуће, те се сазнање нужно темељи на искуству. Но ова питања и даље нису решена. Њихово различито решавање је њихово различито схватање науке и филозофије, дакле, њихових односа, а ни то није решено.²²

2.2. МЕТОДИ ФИЛОЗОФИЈЕ

Као рационална дисциплина филозофија се ослања на законе мишљења, на законе логике. Међутим, филозофија те законе не може, у начелу, да објасни. Да би испитала законе логике, филозофија мора применити те исте законе. Пошто нема никакво друго средство, филозофија све своје методе своди у крајњој линији на чисто мишљење. Филозофија „по дефиницији не испитује искуство, као наука, да би помоћу њега могла да да утврђује истину. Она само искуство подвргава критици и мора да га проверава логиком као главним оруђем, јер другог нема.“ „Нажалост, оваква логика мора претходно усвојити неку садржајну истину (претпоставку), па на основу ње логички мислити уз могућност настајања противречности и њиховог рашавања. Те основне поставке су различите за разне филозофске системе, по дефиницији су недоказиве, јер су почетак доказивања, и морају се усвојити било по уверењу заснованом на искуству или на чистом мишљењу.“²³

²¹ Исто, стр. 27.

²² Исто, стр. 27-32.

²³ Исто, стр. 34.

Главне филозофске методе Лукић разврстава по удаљености од искуствених метода и прикладности за доказивање или образлагање.

Прву скупину чине методи релативно блиски искуственим (научним) методама, чијом се применом добијени искази могу доказивати, односно образлагати. Овде се, прво, користи метод по којем се исказ заснован на искуству узима као важећи и за неке појаве које су ван искуства (али су у вези с њим), филозофски метод различит од сличног научног (и уопште искуственог) метода.²⁴ Затим ту сврстава априористички метод (најпознатији Кант), аксиоматски метод (нарочито у правној филозофији, а особито у школи природног права) и дедукцију из априорних и аксиоматских ставова.²⁵

Другу скупину чине методи чијом употребом добијени искази се не доказују: интуиција (феноменолози, егзистенцијалисти, теоретичари "природе ствари"), надахнуће (Платон, Ниче), откривање, аксиолошки (деонтолошки) метод и логички метод.²⁶

3. ОНТОЛОГИЈА

Онтологија је учење о свету – како је Лукић одређује на класичан начин, постављајући одмах питање како се онтологија разликује од других делова филозофије, јер је цела филозофија у ствари учење о свету као целини. Онтологија се неспорно разликује од гносеологије, као учења о сазнању света, али је спорно питање разликовања од аксиологије, као учења о вредностима, јер и вредности спадају у свет. Будући да Лукић сматра да онтологија као наука о свету "изучава и састав света, па тиме и његових појединих делова, као и њихових односа", остаје необјашњено зашто је спорна аксиологија ако су и сазнање и вредности делови света.

Састав света се различито схвата, а према томе се издвајају као посебни делови филозофије учења о човеку (филозофска антропологија) и друштву (филозофска социологија) и на супрот њима филозофија природе (иако човек и друштво чине део природе у ширем смислу).

²⁴ Исто, стр. 40.

²⁵ Исто, стр. 40-43.

²⁶ Исто, стр. 43-47

Прво питање филозофије, а посебно онтологије, као учења о свету, јесте постојање света. Само под условом да свет постоји могућа је филозофија, а и онтологија. Ако се сматра да је свет све што постоји, нужно се поставља питање прво – о самом појму постојања, друго – да ли свет постоји или не и, треће – како се доказује да свет постоји. Овде се одмах показује да су суштинска онтолошка питања повезана са суштинским гносеолошким питањима, јер се постојање света доказује његовим сазнањем.²⁷

Само постојање Лукић разликује као субјективно и објективно, или као реално и идеално.

Субјективно постојање је постојање одређеног садржаја свести, постојање у свести субјекта. Свест се може односити на нешто објективно постојеће *ван* свести или постојати за себе независно од објективног постојања. Чисто субјективно постојање је становиште чистог идеализма, које је Беркли довео до солипсизма. Објективно постојање је право, суштинско постојање. Оно може бити *ван* свести, независно од свести, или у вези с њом.²⁸

Објективно постојање је двоструко – реално (у времену или и у времену и у простору) и идеално („чисто“ постојање идеја *ван* времена и простора).²⁹

Објективно постојање иако изгледа јасно, отвара питања схватања (рационалног или ирационалног) времена и простора. Р. Бошковић види реалне начине постојања у реалном времену и простору. Само постојање је сложено и појмовно у разним системима. Такви појмови су у системима Аквинског, Декарта, Паскала, Хегела, Хајдегера, Петронијевића – *бити, је, јест, то је, биће, битак, бити биће, не бити не-биће, нешто, ништа, постојати, род, једно, целина, супстанција, есенција*.³⁰

Лукић се не зауставља на критици постојећих схватања света него развија једну оригиналну идеју о постојању једног света, као целине свега постојећег, који се дели на две сложене целине, два света – реални и идеални.³¹

²⁷ Исто, стр. 52-53.

²⁸ Исто, стр. 54-57.

²⁹ Исто, стр. 58-59.

³⁰ Исто, стр. 60-78.

³¹ Исто, стр. 79.

Реални свет Лукић означава као троједно, један свет у јединству трију чинилаца. Његов тријализам је схватање о тројном устројству света, састављеном од три суштинска чиниоца; духа, материје и енергије. „Свет је Једно, али и Троје, он је ТРОЈЕДИНСТВО, Јединство, Трога у Једном, у нераздвојном самопостојању, чиме се изражава и његово несумњиво јединство и исто тако несумњива различитост и несводивост једног чиниоца на друге. Наша несумњива свест потврђује постојање духа, као што то потврђује и несумњива законитост и ред у свету, стваралаштво и умност света, његов поредак и склад насупрот хаосу. Просторност сопственог тела и света у целини показује постојање материје (твари). Из просте и очите чињенице да свет *постоји* и да се одржава и траје, као и да се *мења* и *развија* стварајући све нова и нова бића и појаве на њима, излази несумњиво постојање сила које морају деловати и омогућити и постојање, и промену, и трајање, сила које су очитовање енергије, њени облици појављивања и деловања. Свака „честица“ материје истовремено је и „честица“ духа и „честица“ енергије.“³²

Састав реалног света Лукић одређује као разноврсна бића, сходно томе што је свет све што постоји. Основна честица света је просто биће, јер се састоји из најмање количине трију чинилаца света, који су сједињени у њему. Она је неразорива, постојана, увек иста, бесмртна као и свет који је сачињава.³³

Повезаност основних честица доводи до бесконачне разноврсности сложених бића у свету и света као целине. Зависно од односа трију чинилаца бића, главне одреднице суштине бића, Лукић дели свет на две велике врсте бића, два главна саставна дела бића – неорганска бића (мртва бића) и органска бића (жива бића).

Међу живим бићима издваја се човек извесним суштинским квалитетима (рад, ум, морал, полност, смрт, људско стваралаштво, духовне творевине). Човек и његов свет (друштво) не чине свет или природу у ужем смислу.³⁴

Реални свет се мења квантитативно и квалитативно.³⁵ Крајњи узрок промена је, дух³⁶ и постојање и промене света јесу по одређеној законитости. Лукић

³² Исто, стр. 86.

³³ Исто, стр. 125.

³⁴ Исто, стр. 137-172.

³⁵ Исто, стр. 176.

стаје на становиште нужности у спору о нужности и случајности. Такође разликује законитост од детерминаности (узрочности). У главне законе света³⁷ убраја: 1. закон одржања света, 2. закон узрочности и слободе, 3. закон привлачности и одбијања, 4. закон (не)равнотеже, 5. закон (не)реда, и без поретка, 6. закон (не)склада 7. законе развоја света.

4. АКСИОЛОГИЈА

Одређење аксиологије Лукић доследно изводи из свог схватања филозофије, као сазнајне дисциплине чији је предмет суштина света, шта свет заиста јест. Средишна филозофска дисциплина је онтологија, која проучава свет у целини, па је аксиологија део онтологије зато што проучава вредности као део света. Али аксиологија је посебна филозофска дисциплина зато што је вредност особена појава у свету, суштински различита од свих других појава у свету.

Основни став је: „Аксиологија је учење о вредности(ма), које утврђује појам, врсте и законитости постојања и деловања вредности.“³⁸ Особеност вредности, у односу на друге појаве у свету које *јесу*, испољава се у њиховом двоstrukом онтолошком карактеру - вредности постоје, оне *јесу*, али суштина вредности је у ономе што *треба*. Оно што *треба* може и бити и не бити.

Из овог става изводи Лукић да је гносеолошки статус аксиологије суштински супротан онтологији. Ставови о ономе што треба да буде не могу се доказивати (као ставови што јест), него само образлагати, зато што су судови вредности субјективни, а не објективни као судови стварности. “Да би се могле доказивати, вредности морају бити распоређене у хијерархијски низ – од највише до најниже вредности. У низу оне морају бити повезане узрочним везама, тј. нижа вредност мора бити средство за остварење више. На тај начин, она вуче своју вредност из више вредности. Цео низ нижих вредности, пак, вуче своју вредност из највише, врховне вредности. Ова, како је речено, не може да се докаже, јер је највиша, што значи да она вреди *по себи*,

³⁶ Исто, стр. 177.

³⁷ Исто, стр. 188-202.

³⁸ Исто, стр. 221.

а што опет значи да се мора узети као вредност, претпоставити или поставити као таква, несумњива, односно усвојена као таква. При том она ипак остаје субјективна, тј. њу усваја субјект самостално. Отуд се основне вредности и разликују од субјекта до субјекта, односно од (пот)културе до (пот)културе.³⁹

Неуспешно је *логичко* извођење вредности, оног што *треба* да буде, из оног што *јест*, али је могуће *онтолошко*, јер вредности произлазе из саме суштине света, из оног што свет *јест*. Онтолошке утврђивање објективности вредности могуће је зато што постоји свет, а свет који *јест* је сâм мерило вредности.

Као појаве изведене из онтолошке суштине света, Лукић дели вредности на две главне врсте, најзначајније за људе и друштво. Основна је вредност, врховна, општа, суштинска – добро. Другу врсту чине остале, ниже вредности, везане за врховну. Добро, као врховна вредност света, истоветно је са онтолошком суштином света, са законитошћу света. Отуда је и морал, као апсолутна унутрашња дужност о човечном поступању, заснован онтолошки, на природи човека и његовог друштва.⁴⁰

По наведеном онтолошком основу Лукић разврстава главне вредности: 1. истина 2. правда, 3. слобода, 4. ред (поредак) 5. мир, 6. људско достојанство 7. лепо.⁴¹ Као три највише вредности ставља добро, истину и лепо.

Као супротност вредностима узима невредности. Главне невредности су зло и смрт. У вези са смрћу поставља се питање вредности живота.

5. ГНОСЕОЛОГИЈА

Прво питање филозофије је питање сазнања, да ли и шта човек може сазнати. Према томе је за Лукића први истински филозоф онај који је поставио питање људске могућности сазнања.⁴² Филозофска дисциплина која се бави

³⁹ Исто, стр. 222.

⁴⁰ Исто, стр. 235.

⁴¹ Исто, стр. 240-260.

⁴² Исто, стр. 270.

сознањем је гносеологија. Према подели света на искуствени и неискуствени, гносеологија користи два основна метода сазнања.

Сазнање је процес између субјекта сазнања и предмета сазнања. Први степен сазнања дат је природом човеког ума и мишљења. Други степен сазнања јесу знања логичких закона, по којима функционише свако мишљење. Закони логике се свде по Лукићу на један једини – закон истоветности – $A=A$. Даље је ум способан да стиче знање искуством и да увећава своју моћ сазнања. Од суштинске логике идентитета развија се супротна – дијалектичка логика.

Сазнање је противречно, као што је и свет противречан. Ова својства мишљења и света отварају питање истинитости сазнања и питање доказивање сазнања. Доказивање може да се односи на сферу реалног света (доказ о постојању света ЈА и доказ о постојању спољног света) и идеалног света (идеалних појава).

Посебна суштина вредности захтева и посебан начин сазнања. Први начин је чисто гносеолошки процес - сазнају се појмови, односно мисли, који су или непосредан предмет сазнања или посредан производ опажања објективно датих претежно материјалних предмета и њихових односа. Други начин сазнања је осећајно–емоционални и он више одговара суштини вредности.

ФИЛОЗОФИЈА ПРАВА

Лукић полази од става да је „Филозофија суштински иста без обзира да ли је реч о тзв. општој или посебним филозофијама, онда и за филозофију права као посебну филозофију важи исто: и она мора расправљати суштински иста питања као и свака филозофија, односно као и општа филозофија иако ће се та питања јављати у посебном облику. Поред тога, наравно, могу се појавити и нека посебна питања, везана само за право иако ће и она суштински ипак, на један или на други начин, бити обухваћена и општом филозофијом, макар у другом облику. Ово значи да филозофија права претпоставља одговарајућу општу филозофију као свој основ и узор.“⁴³

⁴³ Исто, стр. 17.

Наведени став Лукић доследно спроводи у свом систему филозофије права. Тачније речено, пошто одреди појам филозофије права (предмет и методе), развија учења о онтологији права, аксиологији права и гносеологији права.

Предмет филозофије права је надискуственија страна права, узимајући у обзир два вида права. Једно је особено правно надискуствено објективно право које је различито од искуственог права, тзв. позитивног права које је људска творевина.⁴⁴

Сходно предмету филозофије права одређени су и методи филозофије права. Један је искуствен јер се односи на позитивно право, други је чисто надискуствен, јер се односи на објективно право.⁴⁵

У онтологији права развија се учење о наведеним особеностима права. Разуме се да се полази од става да онтологија права, као суштинска дисциплина филозофије права, има за предмет одређивање суштине права као надискуствене појаве, односно откривање везе права са светом у целини.⁴⁶ Даље се доследно изводи да онтологија права суштински одређује и друга два дела филозофије права – аксиологију и гносеологију.

Онтологија права као део филозофије права – учење о суштини права по себи – утврђује суштинску разлику између искуственог и надискуственог права. Искуствено право или право у ужем смислу, чине норме које санкционише држава и за њих се користи термин позитивно право. За надискуствено право користе се термини објективно или природно право.⁴⁷

Онтолошку садржину појма права чине правна бића као друштвени односи суштински исте врсте.⁴⁸ Главна правна бића су: 1. правни субјект, 2. људска права и слободе, 3. правни однос, 4. субјективно право, 5. правни акти (општи устав и закон, појединачни и приватни), 6. држава 7. брак, 8. породица, 9. својина, 10. прекршаји права.

⁴⁴ Исто, стр. 320.

⁴⁵ Исто, стр. 329.

⁴⁶ Исто, стр. 335.

⁴⁷ Исто, стр. 354.

⁴⁸ Исто, стр. 454.

Аксиологија права је учење о правним вредностима, које чине више или мање опште друштвене вредности које и право штити.⁴⁹ Општа вредност права је одређена нужношћу опстанка и развоја датог друштва. Она је у тесној вези с моралом.

Правне вредности Лукић разврстава у три основне групе. Прву чине вредности које најпотпуније остварују право: мир и рад. Другу – друштвено-правне вредности: правда, правичност, истина, слобода и људско достојанство. Трећу – чисто правне вредности: делотворност, сигурност, целисходност, техничке правне вредности и врховна правна вредност која одговара врховној вредности света.

Гносеологија права⁵⁰ је, у основи, сазнање позитивног и објективног права, с обзиром на место у филозофији права и општој филозофији и гносеологији.

⁴⁹ Исто, стр. 485.

⁵⁰ Исто, стр. 522.

Prof. Dr. Dragan Stanimirović, LL.D.
Full Professor

The System of Jurisprudence in the Opus of Prof. Radomir Lukić

Summary

In this paper, the author discusses Prof. Lukic's system of jurisprudence considering a wider context of his apprehension of philosophy, law and jurisprudence. Prof. Lukic defines the concept of jurisprudence as a separate discipline of philosophy, having its origin and source in general philosophy. Accordingly, the most significant work in Prof. Lukic's opus, "The System of Jusiprudence", on the outset, provides an overview of the so-called general philosophy. First, due attention has been given herein to Prof. Lukic's understanding of philosophy as a critical, cogitive, and sur-experiential discipline. Second, Prof. Lukic's division of the empirical world into real and ideal is original. Third, with reference to monism and dualism, Prof. Lukic's philosophical trialism is quite new and distinctive, considering his original apprehension of the real world as a unity of matter, energy and spirit. These concepts pervade jurisprudence as well. In addition to the system of general philosophy - its concept, ontology, axiology and gnoseology – Prof. Lukic consistently elaborates on the elements of the system of jurisprudence - its concept, ontology, axiology and gnoseology of law.

Key words: philosophy, jurisprudence, system, Lukić.

